

ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

(BONNH: 22 έως 28-9-1991)

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Η. ΒΟΛΑΝΑΚΗ

Εἰς τὴν Βόννην, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας, συνήλθε τὸ 12ον Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἀπὸ 22 ἕως 28 Σεπτεμβρίου 1991, ὅπως εἶχεν ἀποφασισθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 11ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21 ἕως 28-9-1986).

Τὸ Διεθνὲς Συνέδριον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας συνέρχεται ἀνὰ πενταετίαν καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὸν γεγονός καὶ κορυφαίαν ἐκδήλωσιν τῶν περὶ τὴν ἔρευναν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἀσχολουμένων. Ἐρευνηταὶ ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας τοῦ κόσμου συνέρχονται ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀνταλλάσσουν ἀπόψεις, ἀνακοινῶνουν τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῶν καὶ συνδιαλέγονται ἐπὶ συναφῶν θεμάτων.

Πρόεδρος τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 12ου Διεθνoῦς Συνεδρίου ἦτο ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης κ. Josef Engemann καὶ Γραμματεὺς ἡ κ. Christl Kammerl. Πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐξαρθῆ ἡ ἀρίστη προπαρασκευὴ καὶ ὀργάνωσις τοῦ Συνεδρίου καὶ ἡ ἀπρόσκοπτος διεξαγωγὴ του εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης. Μεγάλος ἀριθμὸς νέων ἐπιστημονικῶν συνεργατῶν τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου εἶχεν ἐπιστρατευθῆ κυριολεκτικῶς καὶ ἦτο πρόθυμος ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἐπιλύσῃ τυχὸν ἀναφανιδόμενον πρόβλημα καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου.

Εἰς τὸ Συνέδριον αὐτὸ ἐδήλωσαν συμμετοχὴν 552 ἐπιστήμονες ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας τοῦ κόσμου, ἐκ τῶν ὁποίων προσήλθον σχεδὸν ὅλοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων συνέδρων ἦτο ἱκανοποιητικὸς, ἂν καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι μεγαλύτερος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν.

Ὡς θέμα τοῦ Συνεδρίου εἶχεν ὀρισθῆ τὸ ἐξῆς: «Ἡ ἱερὰ ἀποδημία καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς». Γεωγραφικὸς περιορισμὸς τοῦ θέματος δὲν εἶχε τεθῆ. Ὡς χρονικὸν πλαίσιον τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματος ὀρίσθη ἡ περίοδος ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ἕως τὴν ἐποχὴν τῶν Καρολιδῶν. Τὸ Συνέδριον ἐτέλει ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Αὐτοῦ Ἐξουχότητος τοῦ Προέδρου τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας κ. Richard von Weizsäcker.

Ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἔλαβε χώραν τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς τῆς 22-9-1991 εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης, παρουσία τῶν συνέδρων καὶ πολλῶν ἐπισήμων. Χαιρετισμὸν πρὸς τὸ Συνέδριον ἀπηύθουναν μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ ἐξῆς: α') ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου καθηγητῆς κ. Josef Engemann, β') ἡ Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν τῆς Ὁμοσπόνδου Χώρας Πρηνάιας - Βεσφαλίας κ. Anke Brunn, γ') ὁ Δήμαρχος τῆς Βόννης κ. Hans Daniels, δ') ὁ Πρῶτανις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης κ. Kurt Fleischhauer, ε') ὁ Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τῆς Ἱερᾶς

Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κολωνίας κ. Josef Plöger, στ') ὁ Πρόεδρος τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρηνανίας κ. Peter Beier, ζ') ὁ Πρόεδρος τοῦ Comitato Promotore dei Congressi Internazionali di Archeologia Cristiana κ. Viktor Saxer, η') ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ 11ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας κ. Noël Duval.

Τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησεν ὁ γνωστὸς βυζαντινολόγος, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης κ. Cyril Mango, μὲ θέμα: «Οἱ ἱεραπόδημοι (προσκυνηταὶ) καὶ τὰ κίνητρα αὐτῶν».

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου διεξήχθησαν ὡς ἀκολούθως: κατὰ τὰς πρῶινὰς συνεδριάσεις τὰ μέλη συνήρχοντο εἰς ὀλομέλειαν, ὅπου ἐδίδοντο διαλέξεις, τὸ ἀντικείμενον τῶν ὁποίων ἦτο προκαθορισμένον καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸ κυρίως θέμα τοῦ Συνεδρίου, ἦτοι τὰς ἱερὰς ἀποδημίας καὶ τὰ μετὰ τούτων συναφῆ προβλήματα. Κατὰ τὰς ἀπογευματικὰς συνεδριάσεις τὸ Συνέδριον διὰ πρακτικoὺς κυρίως λόγους εἶχε χωρισθῆ εἰς ἑπτὰ ἐπὶ μέρους Τμήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων συνήρχετο κεχωρισμένως, εἶχεν ἴδιον Πρόεδρον καὶ ὅπου ἐγίνοντο σύντομοι ἀνακοινώσεις, τόσον ἐπὶ θεμάτων σχετιζομένων πρὸς τὰς ἱερὰς ἀποδημίας, ὅσον καὶ ἐπὶ ἐτέρων θεμάτων, σχετιζομένων πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος. Εἶχον προγραμματισθῆ 139 συνολικῶς ἀνακοινώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγιναν αἱ περισσότεραι. Αἱ ἀπουσίαι συνέδρων - εἰσηγητῶν ἦσαν μηδαμιναί. Τὸ περιεχόμενον τῶν διαλέξεων, εἰσηγήσεων, ἀνακοινώσεων, παρεμβάσεων, συζητήσεων κλπ. θὰ δημοσιευθῆ εἰς τὰ ὑπὸ ἔκδοσιν Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου.

Εἰς τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Συνεδρίου ἐγιναν αἱ ἐξῆς 24 διαλέξεις.

1. Helmut Halfmann, Ταξίδια κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ταξίδια εἰς ἔθνικοὺς λατρευτικοὺς χώρους.

2. Yoram Tsafir, Ἰουδαϊκαὶ ἱερὰ ἀποδημιαὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν.

3. Irfan Shahid, Αἱ ἰσλαμικαὶ ἱερὰ ἀποδημιαί.

4. John Wilkinson, Ἐπισκέψεις ἰουδαϊκῶν τάφων κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους.

5. Virgilio Canio Corbo, Εἰδήσεις ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης διὰ τόπους ἱερῶν προσκυνημάτων εἰς τὴν Παλαιστίνην.

6. Gisella Cantio Wataghin-Letizia Pani Ermini, Μαρτύρια καὶ κέντρα ἱερῶν ἀποδημιῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν μέσων χρόνων.

7. Pasquale Castellana, Τόποι διαμονῆς τῶν Ἀγίων.

8. Beat Brenk, Ὁ λατρευτικὸς χώρος, ἡ προσπέλασις αὐτοῦ καὶ οἱ ἐπισκέπται του.

9. Pauline Donceel - Voute, Ἡ σημασία τῶν ἀγίων λειψάνων εἰς τὰς ἱερὰς ἀποδημίας.

10. Werner Eck, Χαράγματα εἰς προσκυνήματα.

11. Danilo Mazzoleni, Ἐπιγραφαὶ εἰς τόπους ἱερῶν ἀποδημιῶν.

12. Χ α ρ ά λ α μ π ο ς Μ π α κ ι ρ τ ζ ῆ ς, Ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

13. Josef Engemann, Ἡ Ἱερουσαλήμ τῶν ἱεραποδήμων. Ἀνεύρεσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἱερὰ ἀποδημιαί.

14. Friedrich Prinz, Ἀγιογραφικὰ κείμενα περὶ λατρευτικῶν χώρων καὶ τόπων ἱερῶν ἀποδημιῶν: ἐργασία κατὰ παραγγελίαν διὰ τὴν προβολὴν καὶ διαφήμισιν τῆς λατρείας, προσωπικὰ κίνητρα, ὁ ρόλος τῶν Μοναχῶν.

15. Hansgerd Hellenkemper, Τόποι ἱερῶν ἀποδημιῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.
16. Marina Falla Castelfranchi, Βαπτιστήρια καὶ ἱερὰ ἀποδημιαί.
17. Jean - Pierre Sodini, Qal' at Sem'an: νεώτερα εὐρήματα,
18. Christine Strube, Qal'at Sem'an: Τὸ προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Συμεῶν τοῦ Στυλίου.
19. Hans - Georg Severin, Ἱεραπόδημοι καὶ τόποι διαμονῆς αὐτῶν.
20. Lieselotte Kötzsche - Breitenbruch, Ὁ Ἅγιος Τάφος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ οἱ συνεχισταὶ αὐτοῦ.
21. Margarete Weidemann, Ὀδοιπορικὰ προσκυνητῶν τῆς Δύσεως.
22. Pierre Maraval, Ὀδοιπορικὰ προσκυνητῶν τῆς Ἀνατολῆς.
23. Josef Engemann, Εὐλογιαὶ καὶ ἀφιερώματα.
24. Gary Vikan, Μέτρον ἀγιότητος: εἰκονικαὶ παραστάσεις εἰς κιβωτίδια προσκυνητῶν.

Εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἀπογευματινὰ Τμήματα ἔγιναν ἐνδιαφέρουσαι εἰσηγήσεις, ἔχουσαισχέσι μὲ μνημεῖα καὶ ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ αἱ ἑξῆς:

1. Τζένη Ἀλμπάνη, Τὸ μοναστήριον τῆς Ψείρας (Κρήτη): Ἡ Ἀρχιτεκτονική.
2. Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης, Ρόδος - Μεσαυγρός: Κέντρον λατρείας καὶ ἱερῶν ἀποδημιῶν κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.
3. Φανή Δροσογιάννη, Νεώτερα στοιχεῖα διὰ τὸ προσκύνημα τῆς Καταπολιανῆς τῆς Πάρου.
4. Arjia Karivieri, Ὁ ἐκχριστιανισμὸς ἐνὸς ἀρχαίου Ἱεροῦ. Ἡ περίπτωσις τοῦ Ἀσκληπείου τῶν Ἀθηνῶν.
5. Εὐτυχία Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου — Εὐτέρπη Μάρκη, Λειτουργικοὶ καὶ ἀρχιτεκτονικοὶ νεωτερισμοὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Μουσείου τῶν Φιλίππων (Μακεδονία).
6. Peter Marzollf, Εἰκόνες ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γῆν. Εἰς ἑλληνικὸς εἰκονογραφικὸς κύκλος τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. (Δημητριάς, βασιλικὴ Δαμοκρατίας).
7. Ναταλία Πούλου - Παπαδημητρίου, Τὸ βυζαντινὸν μοναστήριον τῆς Ψείρας (Κρήτη): Ἡ Κεραμική.

Εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ κυρίως βᾶρος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, τῶν σχετιζομένων μὲ τὸ θέμα τῶν ἱερῶν ἀποδημιῶν, εἶχε ἐπικεντρωθῆ εἰς τὰς πρῶνάς διαλέξεις τῆς ὁλομελείας, τὰς ὁποίας παρηκολούθουν ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου. Αἱ ἐπακολουθήσασαι συζητήσεις καὶ ἐποικοδομητικαὶ παρεμβάσεις ἔθιξαν πολυάριθμα συναφῆ προβλήματα καὶ ἐβοήθησαν, ὥστε νὰ προχωρήσῃ ἡ ἔρευνα καὶ νὰ πλουτισθοῦν αἱ γνώσεις περὶ τὸ ἐν λόγῳ θέμα. Αἱ πρῶναι διαλέξεις ἐστηρίζοντο κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἔρευναν, ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῶν πηγῶν καὶ τῆς εἰδικῆς περὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίας, λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ νεώτερα πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀπογευματινῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων καὶ συζητήσεων ἔγινε διαπραγματεύσεις πλείστον ὄσων θεμάτων, σχετιζομένων μὲ τὰς ἱερὰς ἀποδημίας, τὰ κίνητρα καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν καὶ ἔγινε παρουσιάσις νέων ἀνακαλύψεων, τόσον παλαιοχριστιανικῶν κέντρων ἱερῶν ἀποδημιῶν, ὅσον καὶ ἄλλων χριστιανικῶν μνημείων. Κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ἀνακοινώσεις τὸ βᾶρος ἐπιπτε κυρίως ἐπὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων καὶ νεωτέρων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐρημάτων.

Ἐνα θέμα, τὸ ὁποῖον ἀπησχόλησε σοβαρῶς τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου, ἦτο, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθόν, νὰ χρησιμοποιοῦνται κείμενα, προερχόμενα ἀπὸ διαφόρους τόπους καὶ διαφόρους ἐποχάς, διὰ τὴν ἐρμηνείαν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων καὶ μνημείων, προερχομένων ἀπὸ ἄλλους χώρους καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐποχάς. Ὑπεστηρίχθη, ὅτι δεοντολογικῶς θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ γεωγραφικὴ καὶ χρονικὴ ἀνάμειξις καὶ σύγχυσις.

Ἐπίσης παρετηρήθη, ὅτι συχνὰ συμβαίνει νὰ ἔχωμεν μνημεῖα εἰς ὠρισμένους χώρους καὶ νὰ ἀπουσιάζουν αἱ σχετικαὶ φιλολογικαὶ μαρτυρίαι, ἢ καὶ τὸ ἀντίθετον, ἦτοι νὰ ἔχωμεν φιλολογικὰς εἰδήσεις καὶ νὰ ἀπουσιάζουν τὰ μνημεῖα. Πρόβλημα δυσχερές, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἰδεῶδες εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἀμφοτέρων, ὁ συσχετισμὸς αὐτῶν καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν μὲν ἐκ τῶν δέ.

Τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν, ὡς προελέχθη, εἰς τὰ Πεπραγμένα τοῦ Συνεδρίου. Παρουσιάζοντες τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν, συνοπτικῶς, ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς:

1. Αἱ ἱεραὶ ἀποδημίαι (προσκυνήματα) ἀπαντοῦν εἰς ὄλας σχεδὸν τὰς θρησκείας καὶ εἰς ὄλας τὰς ἐποχάς, ὑπὸ διαφόρους τρόπους καὶ μορφάς. Εἰς τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν ἀπαντοῦν τόσον εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν Θρησκείαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἔθνικὴν τοιαύτην. Οἱ χριστιανοὶ ἐδέχθησαν ἀναμφιβόλως ἕξωθεν ἐπιδράσεις.

2. Οἱ τόποι, ὅπου ἐγενήθη, ἔζησεν, ἐδίδαξεν, ἔθαματούργησεν, ἔπαθε καὶ ἀνέστη ὁ ἰδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐνωρίτατα ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ὡς τόποι ἱεροὶ καὶ ἅγιοι καὶ ἀπετέλεσαν τὸν σκοπὸν ἱερῶν ἀποδημιῶν.

3. Οἱ τάφοι καὶ τὰ λείψανα τῶν Ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, τῶν Ἁγίων καὶ περιφήμων ἀσκητῶν καὶ ἄλλων σημαινόντων προσώπων, ἀπετέλεσαν ἐνωρίτατα τόπους ἱεροῦς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐσύχναζον οἱ χριστιανοί.

4. Ὡς πρὸς τὰ κίνητρα τῶν ἐπιχειρούντων καὶ πραγματοποιούντων ἐπισκέψεις εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους, ταῦτα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἑπόμενα:

α') Ἐνωρίτατα διαμορφώνεται μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἡ ἀντίληψις, ὅτι καὶ μὲν ὁ Θεὸς ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα εἶναι πανταχοῦ παρὼν, ὅμως ἡ Θεία Δύναμις ἀποκαλύπτεται καὶ δραστηριοποιεῖται ἐξαιρετικῶς εἰς ὠρισμένους τόπους (ἱεροὶ τόποι) καὶ εἰς συγκεκριμένον χρόνον (ἐορταί).

β') Οἱ χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται ἱεροὺς χώρους, διὰ νὰ ἔλθουν ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔζησεν καὶ ἐτάφησεν μάρτυρες καὶ Ἅγιοι τῆς πίστεως. Ἐπιθυμοῦν νὰ ἔχουν αὐτοὺς ὡς πρότυπα καὶ νὰ μιμηθοῦν αὐτοὺς κατὰ τὴν πίστιν, τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν ἀρετὴν.

γ') Ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία, ἐκ λόγων σκοπιμότητος, ἰδρύει χριστιανικὰ ἱερά καὶ προσκυνήματα εἰς τὴν θέσιν ἢ πλησίον ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν ἱερῶν καὶ προβάλλει ἰδιότητας τῶν ἐν αὐτοῖς τιμωμένων μαρτύρων καὶ Ἁγίων, τὰς ὁποίας ἐπιστεύετο, ὅτι ἐκέκτηντο οἱ ἐκεῖ λατρευόμενοι θεοὶ ἢ ἥρωες τῶν ἐθνικῶν· π.χ. εἰς τὴν Ἐφεσον καὶ πλησίον τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, δεικνύεται ὁ τάφος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἰδρύεται μεγαλοπρεπὴς βασιλική. Εἰς τὴν Σελεύκειαν ἡ Ἁγία Θέκλα διαδέχεται τὴν λατρείαν τοῦ Σαρπηδόνοσ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Εἰς τὰς Αἰγὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς διαδέχονται τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ κ.λπ.

δ') Ἀπὸ πολὺ ἐνωρίσ δημιουργεῖται μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἡ πεποιθήσις, ὅτι ἡ Θεία Δύναμις εὕρισκεται εἰς ἕμμεσον σχέσιν καὶ συνάφειαν μετὰ ὑλικῶν ἀντικειμένων, π.χ. τοὺς τάφους καὶ τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων κ.λπ. Ὁ ἐρχόμενος εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτὰ μετέχει τῆς χάριτος καὶ λαμβάνει ἁγιασμὸν καὶ λύτρωσιν ἁμαρτιῶν.

ε') Ἡ Θεία Χάρις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικεντρωθῆ εἰς συγκεκριμένα ὕλικά ἀντικείμενα καὶ νὰ μεταφερθῆ εἰς ἄλλους τόπους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ προσκυνηταὶ λαμβάνουν ἐκ τῶν ἱερῶν τόπων φιαλίδια ἐκ πηλοῦ ἢ μεταλλοῦ, περιέχοντα ἠγγιασμένον ὕδωρ ἢ ἔλαιον καὶ τὸ μεταφέρουν εἰς τὰς οἰκίας των. Ἐπίσης λαμβάνεται γῆ ἢ κόνις, πρβλ. τὸ «μάννα», τὸ ὁποῖον ἐλαμβάνετο ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀπὸ τὴν Ἐφεσον, τὸ ὁποῖον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ θεραπευτικούς σκοπούς. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις λαμβάνονται τεμάχια ὑφάσματος, τὰ ὁποῖα ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰ ἅγια λείψανα ἢ τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος καὶ θεωροῦνται σχεδὸν ἰσάξια μὲ τὰ ἅγια λείψανα (Brandea). Ἐπίσης παρέχεται ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων τῶν Ἱερῶν ἔλαιον, ἀπὸ τὴν λυχνίαν ἢ ὁποῖα καίει ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος ἢ σάπων ἢ ἕτερα ὕλικά ἀντικείμενα. Τὰ φιαλίδια διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ἠγγιασμένου ἐλαίου ἢ ὕδατος ἐκαλοῦντο «Ἐὐλογαία».

στ') Κατὰ τὰς ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων συνάξεις καὶ συγκεντρώσεις λαμβάνουν χώραν θρησκευτικὰ τελετὰ, εἰς τὰς ὁποίας μετέχει ὁ προσκυνητής.

ζ') Εἰς τὰς ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χώραν πλησίον ἱερῶν τόπων, μετέχουν καὶ οἱ προσκυνηταί, εἴτε ὡς πωλητὰ ἢ καὶ ὡς ἀγορασταὶ ἀντικειμένων. Ἀγοράζουν συνήθως ἀναμνηστικά, δι' ἰδίαν χρῆσιν ἢ διὰ τοὺς οἰκεῖους αὐτῶν.

η') Σοβαρὸν κίνητρον ἐπισκέψεως ἱερῶν τόπων ὑπὸ χριστιανῶν ἦσαν λόγοι θεραπευτικοί. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὠρισμένοι Ἅγιοι ἐπιστεύετο ὅτι εἶχαν τὴν δύναμιν τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν γενικῶς ἢ ὠρισμένων συγκεκριμένων ἀσθενειῶν (ἐξειδικεύσεις), πολλὰ χριστιανικὰ ἱερά ἐκείντο εἰς τὴν θέσιν ἢ πλησίον ἀρχαίων Ἀσκληπιείων, ὅπου ὑπῆρχον πηγαῖα νερά, δένδρα, ὑγιεινὸν φυσικὸν περιβάλλον καὶ ὅπου οἱ προσκυνηταὶ ἀνεπαύοντο, ἐνεδυναμοῦντο καὶ, συνεργούσης καὶ τῆς πίστεως, ἐπέστρεφον ἀνανεωμένοι καὶ ὑγιεῖς εἰς τοὺς οἴκους των.

θ') Λόγιο περιεργείας, διὰ τὴν γνωριμίαν νέων τόπων καὶ ἄλλων ἀνθρώπων, ἡθῶν καὶ ἐθίμων, ἀπετέλεσαν ἐπίσης κίνητρον δι' ἱεραποδημίας.

ι') Πολλοὶ ἐπιχειροῦν τὴν πραγματοποίησιν ἱερῶν ἀποδημιῶν, παρακινούμενοι προσέτι ἐκ λόγων ἀναψυχῆς. Ὁ ἱεραπόδημος μετέχει ὄχι μόνον εἰς τὰς θρησκευτικὰς συνάξεις, ἀλλὰ λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος καὶ εἰς τὰς πολυειδεῖς ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις καὶ διασκεδάσεις, αἱ ὁποῖαι πραγματοποιοῦνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐορτῶν.

ια') Τέλος, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι αἱ ἱεραὶ ἀποδημίαι ἀπέβησαν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, τοῦ συρμοῦ. Ἐπειδὴ πολυάριθμοι προσκυνηταὶ ἐπισκέπτονται τοὺς ἱεροὺς χώρους, τοὺς μιμοῦνται ἀσυνείδητα καὶ ἄλλοι.

Πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι οἱ ἱεροὶ τόποι, οἱ ὁποῖοι προσελίκυαν μεγάλον ἀριθμὸν προσκυνητῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, ἧτοι:

α') Εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους ἢ προσκυνήματα, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τοπικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦσαν περιορισμένης συνήθως σημασίας, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Μικράν Ἀσίαν, ὅπου εἰς τὰ Γκέρμια τιμᾶται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ εἰς τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

β') Εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους (καὶ προσκυνήματα) μὲ ὑπερθνικὸν χαρακτῆρα. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὑπάγονται μεταξύ ἄλλων καὶ οἱ ἑξῆς:

1. Παλαιστίνη

α') Βηθλεέμ, β') Γολγοθᾶς, γ') Μαρτύριον Ἀναστάσεως - Ἅγιος Τάφος, δ') Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν κ.λπ.

2. Συρία

α'). Qal'at Seman, Ἱερὸν Ἅγίου Συμεὼν τοῦ Στυλίτου, β') Σεργιούπολις (Ρουσκ-
ç̣ẓ).

3. Α Ἰ γ υ π τ ο ς

Ἄλεξάνδρεια, Abu Mina, Ἱερὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ.

4. Β ὀ ρ ε ῖ ο ς Ἀ φ ρ ι κ ῆ

Τέβεσσα.

5. Μ ἰ κ ρ ᾶ Ἀ σ ῖ α

α') Ἐφεσος, τάφος Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου - Βασιλική, β') Σελεύκεια, Ἁγία Θέκλα (Mariamlik), γ') Εὐχάιτα, Ἁγιος Θεόδωρος, δ') Αἰγαί, Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι Κοσμάς καὶ Δαμιανός, ε') Χαλκηδών, Ἁγία Εὐφημία.

6. Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ὕ π ο λ ι ς

Ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

7. Ρ ὶ μ η

α') Τάφος Ἀποστόλου Πέτρου, β') Τόπος μαρτυρίου Ἀποστόλου Παύλου, γ')

Κατακόμβαι.

Εἰς γενικὰς γραμμάς τὸ διάγραμμα μιᾶς χριστιανικῆς ἱεραποδημίας κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, εἶχε περίπου ὡς ἑξῆς. Ὁ ἱεραπόδημος ἢ οἱ ἱεραπόδημοι ἀνεχώρουν ἀτομικῶς ἢ ὁμαδικῶς ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα των, χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ταξιδίου των, ἤτοι: διαδρομὴ με τοὺς πόδας, με ζῶον (ὄνον, ἡμίονον, ἵππον, καμήλαν), με ἄμαξαν, με πλοῖον κλπ. Διέλευσις ἀπὸ διάφορα Ἱερά, συχνὰ παραρτήματα μεγαλυτέρων Ἱερῶν. Διαμονὴ εἰς καταλύματα, δημόσια, ἐκκλησιαστικὰ ἢ ἰδιωτικὰ. Σημειωτέον, ὅτι θὰ πρέπει νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ ὀργανωμένων καταλυμάτων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, ὅπου πολλάκις διέμενον, φιλοξενούμενοι οἱ προσκυνηταί. Τὰ ὀργανωμένα καταλύματα διακρίνονται ὑπὸ τῶν πηγῶν εἰς «Πανδοχεῖα» καὶ «Ξενοδοχεῖα». Τὰ Πανδοχεῖα δὲν ἔχαιρον ἰδιαιτέρως καλῆς φήμης καὶ δὲν συνιστῶντο εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχάς. Εἰς ἀμφοτέρα οἱ προσκυνηταί, καθὼς καὶ τὰ ζῶα των, εὕρισκον στέγην καὶ τροφήν. Διὰ τὰ Ξενοδοχεῖα, τὰ ὅποια ἐλειτούργουν εἰς Μονὰς ἢ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ κέντρα, δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν οἱ προσκυνηταί παρέμενον δωρεάν ἢ ἐὰν κατέβαλλον ἀμοιβήν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἕκαστος κατέβαλλε χρηματικὸν ποσόν, ἀνάλογον τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων του. Οἱ ἄποροι θὰ παρέμενον δωρεάν.

Ἄφικνούμενοι οἱ προσκυνηταί εἰς τὸν τόπον τοῦ προορισμοῦ των ἐφρόντιζον κατ' ἀρχὴν νὰ ἐξασφαλίσουν στέγην καὶ τροφήν. Εἰς τὰ μεγάλα χριστιανικὰ ἱερά, ὅπου ἐσύχναζε μεγάλος ἀριθμὸς προσκυνητῶν ὑπῆρχαν ἐκτεταμένα οἰκοδομήματα, συνήθως ἔχοντα δύο ὀρόφους. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἰσογείους χώρους ἐσταυρίζοντο τὰ ζῶα, εἰς δὲ τοὺς χώρους τοῦ ὀρόφου διέμενον οἱ προσκυνηταί. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι τῶν τελευταίων χρόνων ἔχουν ἀποκαλύψει παρόμοια οἰκοδομήματα.

Οἱ προσκυνηταί ἐκαθαρίζοντο σωματικῶς καὶ διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὑπάρχουν μεγάλα δεξαμεναὶ ὕδατος ἢ διοχέτευσις ὑδάτων πηγῶν εἰς τὰ χριστιανικὰ κέντρα, τὰ ὅποια ἐδέχοντο μεγάλον ἀριθμὸν προσκυνητῶν. Ἐπίσης, προετοιμάζοντο ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς (νηστεία, προσευχή), ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς τελομένους θρησκευτικὰς ἐορτάς καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἔλθουν εἰς ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπαφὴν καὶ συνάφειαν μετὰ τοῦ κατ' ἐξοχὴν λατρευτικοῦ χώρου (ἁγίων λειψάνων, τάφων μαρτύρων κλπ.).

Οἱ πιστοὶ προσέφερον δῶρα εἰς τὸ Ἱερόν, εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἶδος (ἔλαιον, οἶνον, σῖτον, ἐδώδιμα, ζῶα, ἀφιερώματα κλπ.). Εἰς ὄρισμένα Ἱερά μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὶς εἰδικῶν χώρων, ὅπου ἐλάμβανον χώραν «ἐγκοιμίσεις» (incubatio), κατ' ἀρχαίαν, προχριστιανικὴν ἐπίδρασιν.

Οἱ ἱεραπόδημοι συμμετεῖχον παραλλήλως καὶ εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλάμβανον χώραν πλησίον τοῦ λατρευτικοῦ κέντρου καὶ εἶχον ἑορταστικόν, ψυχαγωγικόν καὶ ἐμπορικόν χαρακτήρα. Φεύγοντες ἐλάμβανον μεθ' ἑαυτῶν μικρὰ φιαλίδια ἀπὸ ὀπτῆν γῆν ἢ μέταλλον, τὰς λεγομένας («Εὐλογία»), ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἠγιασμένον ἔλαιον ἢ ὕδωρ, ἀπὸ τὴν κανδήλαν τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος ἢ ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον λυχνίαν, τὴν καιοῦσαν εἰς τὸ Ἱερόν. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον χῶμα ἢ κόνιν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ μαρτυρίου ἢ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, ὕφασμα, τὸ ὁποῖον προηγουμένως εἶχεν τοποθετηθῆ ἐπὶ ἀγίων λειψάνων, λίθον, σάπωνα κ.ἄ. ὕλικα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐπιστεῦοντο ὡς «τεχνητὰ ἅγια λείψανα» καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς φυλακτὰ καὶ διὰ τὴν θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν. Εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις, ἐπιφανεῖς προσκυνηταί, ἠδύναντο νὰ λάβουν καὶ «Ἅγια Λείψανα καθ' ἑαυτὰ.

Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των οἱ προσκυνηταὶ ἐλάμβανον ἐπίσης ἀναμνηστικὰ δῶρα, προωρισμένα δι' ἑαυτούς, εἴτε διὰ τοὺς οἰκειοὺς των. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀνθοῦσαν μικρότεραι ἢ μεγαλύτεραι βιοτεχνίαι, προσπορίζουσαι οἰκονομικὰ ὀφέλη διὰ τὸ Ἱερόν ἢ ἰδιώτας.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς ἰδιαιτέρας των πατρίδας οἱ ἱεραπόδημοι ἀκολουθοῦσαν εἴτε τὴν αὐτὴν διαδρομὴν μεταβάσεως εἴτε ἤλλασαν αὐτὴν σκοπιμῶς, προκειμένου νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ ἄλλα μέρη, ἄγνωστα εἰς αὐτούς.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι διὰ τὴν πραγματοποίησιν μεγάλων ταξιδίων ἀπητοῦντο πολλὰ ἐξοδα, δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ τὰ ἐπεχείρουν ἄτομα μὲ οἰκονομικὴν ἄνεσιν καὶ ἀνήκοντα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις. Συχνὰ ἔφερον μαζί των συστατικὰς ἐπιστολάς σημαινόντων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων, αἱ ὁποῖαι διευκόλυνον τὸ ταξιδιὸν των. Οἱ ταξιδεύοντες ἐξέθεταν τοὺς ἑαυτούς των εἰς πολλοὺς κινδύνους, προερχομένους ἀπὸ ληστὰς, πειρατὰς, ἐπιδημίας, τὴν ἔλλειψιν καθαροῦ ὕδατος, ἀπότομες ἀλλαγὰς τῆς θερμοκρασίας καὶ τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν γενικώτερον. Εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις οἱ προσκυνηταὶ εἴτε δὲν κατῴρθωναν νὰ φθάσουν ποτὲ εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ ταξιδίου των, εἴτε δὲν κατῴρθωναν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας των πατρίδας. Πλησίον μεγάλων χριστιανικῶν κέντρων ἀπεκάλυψεν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τὴν ὑπαρξίν κοιμητηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐθάπτοντο μεταξύ ἄλλων καὶ ἀποθνήσκοντες προσκυνηταί.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ 12ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἀνεκoinώθησαν πλείστα ὅσα νέα πορίσματα τῆς σχετικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ προήχθη ἡ γνῶσις ἡμῶν, σχετικῶς μὲ τὰς ἱεράς ἀποδημίας κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιότητα, τὰ κίνητρα καὶ τὸν σκοπὸν των. Θὰ ἠδύνατό τις καλοπίστως νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἴσως ἐδόθη μεγαλύτερον βῆρος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τῶν ἱερῶν ἀποδημιῶν ἀπὸ πλευραῖς ὕλικῆς καὶ ἐξωχριστιανικῶν ἐπιδράσεων καὶ ὄχι καθαρῶς πνευματικῆς, ὅπως θὰ ἀνέμενε κανεὶς.

Τὸ φαινόμενον τῶν ἱερῶν ἀποδημιῶν, ἂν καὶ ἀπαντᾷ παγκοσμίως καὶ πανορθοεικτικῶς, εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐξειδικευόμενον, προκειμένου νὰ ἐρμηνευθῆ οὐσιαστικῶς, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς βασικὸν αἰτίον τοῦ ἢ βαθεῖα πίστις τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ ἰδιάζουσα θεολογικὴ ἀντίληψις περὶ τῶν τάφων καὶ τῶν λειψάνων τῶν μαρτύρων, τὸ ὁποῖον παρεκίνηναι πλήθη πιστῶν χριστιανῶν διὰ τὴν πραγματοποίησιν μακρῶν καὶ ἐπιπόνων ταξιδίων, πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ προσκύνησιν ἱερῶν τόπων, σεβασμιῶν θρησκευτικῶν κέντρων τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοεικτικῆς, χωρὶς νὰ ἀγνοοῦνται καὶ αἱ ἄλλαι παράμετροι τοῦ φαινομένου.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου ἔληξαν ὕστερ' ἀπὸ σύντομον θρησκευτικὴν τελετὴν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Βόννης (Münster), κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀνεπέμφθη τῷ Θεῷ δοξολογία καὶ ἐγένετο Παράκλησις διὰ τὴν καλὴν ἐπάνοδον τῶν μελῶν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας των πατρίδας. Συντόμως προσεφώνησε τοὺς συνέδρους ὁ Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου

τῆς Κολωνίας κ. Josef Plöger καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Comitato promotore dei Congressi internazionali di Archeologia Cristiana κ. Viktor Saxer.

Εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἐπραγματοποιήθησαν καὶ αἱ ἐξῆς ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτῆρος ἐκδρομαί:

Τὴν Τετάρτην, 25-9-1991, τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου καὶ τὰ συνοδεύοντα αὐτὰ πρόσωπα μετέβησαν εἰς τὴν Κολωνίαν, ὅπου ἐπεσκέφθησαν μνημεῖα καὶ ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς περιοχῆς, ξεναγηθέντα ὑπὸ εἰδικῶν. Μεταξὺ ἄλλων ἐπεσκέφθησαν: τὸν περίφημον καθεδρικὸν ναὸν τῆς Κολωνίας (Kölner Dom) καὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν ἀνασκαφάς, τὸ βαπτιστήριον, τὸ Ρωμαϊκὸν Πραιτώριον, μέρος τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀποχετευτικοῦ δικτύου, τὸν Ἅγιον Γηρεῶν, τὸν Ἅγιον Σεβερίνον, τὸν Ἅγιον Μαρτῖνον, τὴν Ἁγίαν Μαρίαν εἰς τὸ Καπιτώλιον, τὸ Ρωμαϊκὸν-Γερμανικὸν Μουσεῖον καὶ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κολωνίας.

Τὴν Κυριακὴν, 29-9-1991, τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου ἐπεσκέφθησαν τὰ Τρέβιρα (Trier) καὶ ἐξεναγήθησαν εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ τὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς. Εἰδικώτερον ἐπεσκέφθησαν: τὸν καθεδρικὸν ναὸν, τὴν βασιλικὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τὸ Μουσεῖον τῆς Ἐπισκοπῆς, τὸν Ἅγιον Μαξιμίνον, τὸν Ἅγιον Ματθίαν, τὰς Ρωμαϊκὰς Θέρμας καὶ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Τοὺς Συνέδρους προσεφώνησεν ὁ Ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς κ. Hermann Josef Spital καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ Δημάρχου τῆς πόλεως κ. Helmut Schröer. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας οἱ σύνεδροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Βόννην, ἀπ' ὅπου ἀνεχώρησαν τὴν ἐπομένην διὰ τὰς χώρας των.

Ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων χωρῶν, οἱ ὅποιοι ἐξελέγησαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἀπεφασίσθησαν τὰ ἐξῆς:

α') Τὸ ἐπόμενον 13ον Διεθνές Συνέδριον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας θὰ συνέλθῃ οὐχὶ μετὰ πενταετίαν, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν, ἐπειδὴ ὑπάρχουν πάμπολλα θέματα πρὸς ἔρευναν, σχετικῶς μὲ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀφθονον σχετικὸν ὕλικὸν πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ συζήτησιν.

β') Τὸ ἐπόμενον Συνέδριον θὰ συνέλθῃ εἰς τὸ Split (Σπαλάτων τῆς Δαλματίας) τῆς Γιουγκοσλαβίας κατὰ τὸ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1994. Ἐὰν δὲν συντρέχουν αἱ ἀπαιτούμεναι προϋποθέσεις, τότε τὸ Συνέδριον θὰ λάβῃ χώραν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

γ') Εἰδικὴ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ προετοιμάσῃ τὸ ἐπόμενον Συνέδριον, ὅριζουσα τὸ θέμα αὐτοῦ καὶ ἐνημερώνουσα σχετικῶς ἔγκαιρα τὰ μέλη του.